

בעזרת השם יתברך

קונטרס

לשון קדשו

דברות קודש של כ"ק מרן אדמו"ר רבן של ישראל

רבינו יואל טייטלבוים זללה"ה

אבדק"ק סאטמאר יע"א

וגאב"ד עיה"ק ירושלים תובב"א

סעודה שלישית

משפטים תשי"ז (חלק ג)

הנה אנכי שלח מלאך לפניך לשמרך בדרךך

- קושיית הרמב"ן: בפרשת משפטים לא סירב משה שילך עמהם מלאך, ולאחר חטא העגל בפרשת כי תשא ביקש שהקב"ה ילך עמנו בעצמו ולא ישלח מלאך • ובדרשות הר"ן הקשה דמשמע סתירה בפסוקים מהו גרע טפי לענין אם יחטאו, אם ילך עמהם מלאך או הקב"ה בעצמו • מה שייך להמלאך ענין כי לא ישא לפשעכם, והלא הסליחה הוא רק ביד הקב"ה • כשיש ח"ו חשש כליה, בהכרח שיתעורר מדת הרחמים להצלת ישראל • עמרת חכמים: גזירת פרעה רק על הזכרים היה קשה יותר מלבן שפקש לעקור את הכל כי לא היה בזה גזירת כליה ח"ו • קודם חטא העגל, היו ישראל במדרגת מלאכי מעלה משעת מתן תורה, ואמצי לב ביראה, ולא היו עלולים לחטוא • הגאולה העתידה, והכח לזכות לזה, הוא רק ע"י שהקב"ה בעצמו ילך עמנו •

נעתקו בלשון אידיש

בהוספת ביאורים והערות

להבנת הענין

שנת תשפ"ה לפ"ק

ובתוכו סעודת הילולא כ"ט שבט תשכ"ז

יצא לאור ע"י מערכת לשון קדשו

כל הזכויות שמורות ואיסור השגת גבול ידוע © Copyright

צו מנדב זיין רופט: 1-718-388-5519 | אויטאמאטיש דורך קרעדיט קארד: #1700 845-366-2793

לשון קדשו - קונטרס רבו (חלק ג) (8 מינוט תוך 65 וחסר חלקו) **קבאר** * * * *

<p>לשון קדשו: 929-522-1515 דרוק 1 דערנאך 990 פאר די רעקארדינג פון די וואך. פאר הערות דרוק 3</p>	<p>ארץ ישראל: 072-3275205 ענגלאנד: 0330-350-3110 פעקס: 718-650-2970</p>	<p>קול אוצר יהודא ברוקלין: 718-298-4641 ארץ ישראל: 072-3333419 79 → 226 → 173</p>
---	--	--

• ברכת מזל טוב •

הר"ר יעקב עקיבא הירש הי"ו
 לאירוסים בת - עב"ג החתן ישכר דוב נ"י
 בן הר"ר יעקב יוסף וואלדמאן הי"ו

הר"ר רפאל עקשטיין הי"ו
 לנישואי בנו החתן ישראל דוב נ"י - עב"ג בת
 הר"ר ישראל אפרים פישל גאלדשטיין הי"ו

• זיהם יעלו לזפרון •

הרה"ג החסיד, מגיד משימים, רחם ומוקיר רבנו, מעורר השחר,
 תלמיד מובהק מרביה"ק ז"ע ודבוק בתורתו ובמנהגיו
רבי ארי' לייבוש ז"ל וויינפעלד
 ב"ר ישעי' יקותיאל הכהן ז"ל
 נפטר כ"ה שבט תשפ"ד

הרב החסיד, נודע לתהלה, היה דבוק מאוד
 ברבינו ובמשנתו, ורגיל בספריו ובלשון קדשו
רבי נפתלי צבי ז"ל גאלדבערגער
 ב"ר אברהם אבא ז"ל
 נפטר כ"ו שבט תשפ"ג

האשה החשובה והצנועה, בימי המלחמה סבלה הרבה
 ועמדה איתן כאמונתה, והקימה ביתה בדרכי אבותיה,
 יגיע כפיה כי תאכל לעוה"ל לבעלה בתרבות התורה
מרת חיה ע"ה וואלטער
 בת הר"ר צבי ז"ל - נפטרה כ"ג שבט תש"פ
 אשת הרה"ח ר' חיים ארי' ז"ל

האשה החשובה והצנועה בעלת מדות, קדמה ראש אשמורת
 להתפלל לפני קונת, דקדקה במצוות ה' ונוהרה בקלה כבחמורה
מרת שרה גאלדא ע"ה פאלאטשעק
 בת הר"ר צבי ישכר דוב ז"ל
 אשת הרה"ח ר' נפתלי צבי ז"ל
 (ביו"ר אשת הרה"ח ר' שמואל בירנפלער ז"ל)
 נפטרה כ"ד שבט תשס"ה

אשה וראת ה' וחכמת לב, צנועה למופת, בעלת חסד ורחמים, עסקה בבקור
 חולים וחסד של אמת, עוה"ל לבעלה בהרצת התורה ובניהול המוסדות
 הקדושים ומחנות רב טוב. לעשות רצון צדיק רביה"ק ז"ע
מרת שעניא ב"ר יחזקאל שרגא ז"ל
 אשת הרה"ג החסיד ר' יהודא הכהן ז"ל ראווענבערג
 נפטרה כ"ז שבט תשפ"ב

האשה החשובה מרת
שרה נעמיא ע"ה שווארטיץ
 ב"ר קלונימוס יושע ז"ל
 אשת ר' יצחק דוד הכהן ז"ל
 נפטרה כ"ט שבט תשע"ז

האשה החשובה מרת
ריזל ע"ה האלצער
 ב"ר ישעי' הלוי ז"ל הי"ד
 אשת ר' שמואל מאיר ז"ל
 נפטרה כ"ט שבט תשע"א

הרב החסיד רבי
שלמה יעקב
 ז"ל ווייס
 ב"ר חיים דוד ז"ל
 נפטר כ"ט שבט תשס"ג

הרב החסיד רבי
משה אלי' ז"ל
עסטרייכער
 ב"ר חיים אהרן ז"ל
 נפטר כ"ח שבט תשל"ט

טז

קושיות ודקדוקים בפסוק הנה אנכי שלח מלאך

קושיא ח – מתוך הדרוש

[להלן בפרשה (כג, כ-כא), הנה אנכי שלח מלאך לפניך לשמרה בדרך ולהביאך אל המקום אשר הבנתי, השמר מפניו ושמע בקלו אל תמר בו כי לא ישא לפשעכם פי שמי בקרבך. (ח) והקשה הרמב"ן, דלהלן בפרשת כי תשא ביקש משה רבינו שלא ישלח מלאך, אלא הקב"ה בעצמו ילך עמו. וקשה למה כאן בפרשת משפטים לא סירב משה רבינו בזה, ושם לאחר חטא העגל סירב בזה, וכי ביקש משה להרויח בעבור מעשה העגל].

יז

קושיא ט – מתוך הדרוש

(ט) [ובדרשות הר"ן הקשה, דבכאן נאמר השמר מפניו ושמע בקלו אל תמר בו כי לא ישא לפשעכם וגו', אם כן משמע דגרע טפי באם ילך עמהם מלאך והם יחטאו, לפי שאין בידו לסלוח וכפירוש רש"י. ושם בפרשת כי תשא נאמר ושלחתי לפניך מלאך וגו' כי לא אעלה בקרבך וגו', ואמר שם הטעם כי רגע אחד אעלה בקרבך וכליתיה, אם כן משמע להיפוך דגרע טפי באם יחטאו כשילך הקב"ה בעצמו עמהם].

יח

קושיא י – מתוך הדרוש

(י) [ועוד הקשה הר"ן על מה שנאמר כאן בענין המלאך כי לא ישא לפשעכם, דמה שייך ענין המחילה להמלאך, והלא אפילו אם ילך עמהם מלאך הרי הסליחה הוא רק ביד הקדוש ברוך הוא ולא ביד המלאך].

יט

קושיא יא – מתוך הדרוש

(יא) [גם קשה עוד בפרשת כי תשא, דמאחר שאמר הקב"ה רגע אחד אעלה בקרבך וכליתיה, אם כן למה שוב עדיין ביקש משה ואמר אם אין פניך הלכים אל תעלנו מזה, והלא נאמר לו מילתא בטעמא על דבר שליחות המלאך].

קסא

ביאור בפרשת הנה אנכי שלח מלאך

[קושיא ח]

הקשה הרמב"ן, למה כאן בפרשת משפטים לא סירב משה כשנאמר לו שילך עמהם מלאך, ולהלן בפרשת כי תשא כשנאמר לו עוד הפעם כן לאחר חטא העגל, שוב ביקש משה שלא ישלח מלאך, אלא הקב"ה בעצמו ילך עמו. וכי יבקש משה להרויח בעבור מעשה העגל

מיט דעם קען זיין.

דער רמב"ן הקדוש פרעגט [בענין הפסוק] הנה אנכי שלח מלאך לפניך לשמרה בדרך. פרעגט דער רמב"ן הקדוש^א, [דהלא] ווייטער אין פרשת כי תשא, נאכ"ן חטא העגל, [ווען] דער בורא כל עולמים האט געזאגט [לב, ד] הנה מלאכי ילך לפניך, האט ער [משה רבינו] נישט געוואלט, [וואמר] אם אין פניך הלכים אל תעלנו מזה [לג, טו], האט ער נישט געוואלט ס'זאל קומען א מלאך, נאר הקדוש ברוך הוא אליין [ילך עמהם].

און פלוצים היצטערט 'דא' [בפרשתן] שטייט דאך הנה אנכי שלח מלאך לפניך

^א ברמב"ן כי תשא (לג, יב): ואתה לא הודעתני את אשר תשלח עמי. שאמרת לי הנה אנכי שלח מלאך, ואין זו הודעה, שאין אני חפץ בו, לשון רש"י. • ואיננו נכון בלשון הכתוב. ועוד, כי למה יאמר עתה כן, ובעת שנאמר לו הדיבור ההוא שתק ממנו, וכי יבקש עתה להרויח בעבור מעשה העגל. [ועיין שם פירושו בזה, ואכ"מ].

וּלְשִׁמְרָךְ בְּדָרְךָ וְלִהְיִיָּאָה אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר הִכַּנְתִּי, אֲוֹן עַר הָאֵט גְּאָרְנִישֵׁט גַּעזֶאָגַט
 (דערקעגן. וזה צריך טעם) פֶּאָרוואָס הָאֵט עַר 'דָּא' גְּאָרְנִישֵׁט גַּעזֶאָגַט, עַר הָאֵט גְּאָר
 גַּעשוּוִיגן.

[ולכאורה] וואָס איז דָּאָס. פֶּאָר'ן חטא העגל הָאֵט עַר באַשטאַנענ'ן [שיהיה על ידי
 מ'לָאָךְ], און נאָכ'ן חטא העגל הָאֵט עַר שוין מער פֶּאָרלאַנגט [שיהיה רק ע"י הקב"ה בעצמו.
 והר"ן] נאָכ'ן חטא העגל זענען זיי דאָך שוין נאָך נידריגער געווען [במדריגתם, והאיך לאַחר
 החטא] הָאֵט עַר שוין נישט געוואָלט לאָזן קיין מ'לָאָךְ, נאָר הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא אַליין [ילך
 עמהם. וכי יבקש עתה להרויח בעבור מעשה העגל].

קסב

[קושיא ט]

ובדרשות הר"ן הקשה, דבכאן משמע דגרע מפי באם ילך עמהם מלאך והם יחטאו, וכדכתיב השמר מפניו ושמע
 בקלו אל תמר בו כי לא ישא לפשעכם וגו', ובפרשת כי תשא משמע להיפוך דגרע מפי באם יחטאו כשילך
 הקב"ה בעצמו עמהם, ובאמרו שם רנע אחר אעלה בקרבך וכליתך

[און] דער ר"ן פרעגט אין דרשות הר"ן, פרעגט ער [אז] ס'איז לכאורה א סתירה
 [באם הליכת המלאך הוא מעלה או חסרון].

'דָּא' [בפרשתן] שטייט אין פסוק (כג, כא) הַשְּׁמֵר מִפְּנֵיו (וּשְׁמַע בְּקִלּוֹ) אֶל תִּמְרוּ בוּ, כִּי לֹא
 יִשָּׂא לַפְּשָׁעֵכֶם עַר קַעַן נִישֵׁט מוֹחֵל זַיִן, כִּי שְׂמִי בְּקִרְבוֹ.

זעט דאָך אויס [אז] ס'איז אַרגער אַז ס'גייט אַ מ'לָאָךְ, [שהרי הזהיר הכתוב] זאָלסט דיך
 בעסער היטן [מלחטוא] ווייל ער קאָן נישט מוֹחֵל זַיִן, וואָרן ער איז אַ שליח [און] ער
 קען נישט מוֹחֵל זַיִן, אזוי זאָגט דאָך רש"י [פֶּשֶׁט, אז] נאָר הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא אַליין איז
 בְּכַח מוֹחֵל צו זַיִן, [אַבער] ער איז אַ מ'לָאָךְ, קען ער נישט מוֹחֵל זַיִן.

² פירושו: מקסיים געווען, מלשון געקענט באשטיין.

³ בדרשות הר"ן (רוש ה'): והוא שכל דבר שמשתלשל ונמשך על ידי אמצעיים, אמנם נמשך על יחס וסודור מן
 המשפיע אל המקבל, ולזה יצטרך שיהיה היחס ההוא שמור, וכל עוד שהמקבל לא יהיה מוכן לקבל, יתבטל
 היחס ההוא או יתקלקל. אבל מה שמגיע לאיזה נביא מאת השי"ת בלא שום אמצעי, אין שם יחס ולא
 יצטרך הכנת המקבל, אבל אם ירצה השי"ת יכוון העצים והאנבים, כמו שיכוון אישי שלם היצירה, מעותד
 להיות שלם בשכלו. שהכנת המתפעלים לא תצטרך אלא בשפעים המשתלשלים על ידי אמצעיים, שהשפעתם
 מיוחדת ומוגבלת כפי השגת המקבלים. ואחרי שרצה השי"ת לזכות את משה ולנבאו מבלי אמצעי כמו שנרמז
 בפסוק פה אֶל פֶּה אֶדְבָר בו (העלותך יב, ח), יחוייב שיהיה מוכן ככל עת בשוה, כי אין מעצור לה' להשפיע עליו
 תמיד, ואין השפעתו מוגבלת בהכנת משה. ○ ועל דרך זה יתבאר ענין אחד סתום בסדר זה (פרשת משפטים),
 שאמר הנה אנכי שלח מלאך לפניך וגו' השמר מפניו ושמע בקלו וגו' כי לא ישא לפשעכם כי שמי בקרבו. ויש
 בפסוקים אלו שאלות גדולות. האחד, במה שהחמיר והפחיד את ישראל שלא ימרו בו, כי לא ישא לפשעם,
 ונראה שהוא כאומרו אֶל תחשבו להתנהג עמו כאשר נהגתם עמי, שהייתם ממרים פי ואני הייתי סולח לפשעכם,
 כי אין זה מדרכו, כי לא ישא לפשעכם כאשר סלחתי אני. ואם כן יראה שיהיה ענינו הפך מה שכוון בו, והוא כי
 השי"ת אמר ושלחתי לפניך מלאך וגרשתי את הכנעני וגו' כי לא אעלה בקרבך פי עם קשה ערף אתה פן אכלך
 בדרךך. נראה מזה כי לתועלת ישראל היה מייעד אותם לשלוח לפניהם מלאך, מפני שהיו חוטאים תמיד, ויקל
 ענינם יותר עם המלאך ממה שיקל ענינם עם השי"ת. ומקרא מוכיח בהיפך, שאומר פי לא ישא לפשעכם,
 כלומר כאשר סלחתי אני. ○ והשאלה השנית, איך אמר פי לא ישא לפשעכם, וכחב רש"י שהרי שליח הוא ואין
 בידו לסלוח. וזה דבר מתמיה, כי אין ראוי שתבח הסליחה ממנו, אבל מהשי"ת אשר ממנו הסליחה, והוא יכול
 לסלוח כמבראשונה. ואם נאמר, שירצה לומר שהשי"ת לא ירצה לסלוח מפני שהקלנו בכבודו, אין ראוי שיאמר
 פי לא ישא לפשעכם, אבל היה ראוי שיאמר פי לא אשא לפשעכם וכו'. וכן אומרו השמר מפניו ושמע בקלו
 אל תמר בו, ואין לנו לקבל מצוה או אזהרה אלא מה' לבדו. [וההמשך כאן בחירונו מובא להלן בהערה ז].

⁴ ברש"י בפרשתן (כג, כ-כא): הנה אנכי שלח מלאך. כאן נתבשרו שעתידין לחטוא, ושכינה אומרת להם פי לא
 אעלה בקרבך: אל תמר בו. לשון המקרא, כמו (יהושע א, יח) אשר ימרה את פיך: כי לא ישא לפשעכם. אינו
 מ'לומד בכך, שהוא מן הפת שאין חוטאין. ועוד שהוא שליח, ואינו עושה אלא שליחותו: כי שמי בקרבו. מחובר

און 'דאָרטן' (בפרשת כי תשא) שטייט פאַרקערט, נאָכ'ן חטא העגל שטייט (לג, ה) רַגַע אַחַד אַעֲלָה בְּקַרְבֶּךָ וְכִלְיֹתֶיךָ, (ונמצא) איז דאָךְ 'דעס' אַרגער (אם יהיה שלא ע"י מלאך, ולכן) דער בורא פֿל עולמים האָט געגעבן [אן עצה] הִנֵּה מְלֹאכֵי יַלְדֵי לְפָנֶיךָ, ווייל אז דער בורא כל עולמים אליין וועט גיין, איז חס ושלום פֿלִיָּה". זעט דאָך אויס אַז ס'איז אַרגער אַז דער בורא פֿל עולמים אליין גייט. און 'דאָ' שטייט פאַרקערט.

קסג
[קושיא י']

ועוד הקשה למה שנאמר כאן בענין המלאך כי לא ישא לפשעכם, והלא בכל אופן הסליחה הוא רק ביד הקב"ה, ומה שייך ענין המחילה אצל המלאך

און דערנאָך (הקשה עוד הר"ן) וואָס איז דער לאַ ישאָ לפֿשעֶכֶם.
[וכי] דאָרף 'ער' (המלאך) דען מוֹחֵל זיין, [והלא] די מוֹחִילָה קען ווייטער זיין ביי הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, כּאֲטֵשׁ דְּעַר מְלֹאֲךָ גֵיט [מיט אידן].
לכאורה דאָרף מען דאָך פאַרשטיין [כוונת הכתוב בזה].

קסד
[קושיא יא']

גם קשה עוד בפרשת כי תשא, דמאחר שאמר הקדוש ברוך הוא רַגַע אַחַד אַעֲלָה בְּקַרְבֶּךָ וְכִלְיֹתֶיךָ, אם כן למה שוב עדיין ביקש משה ואמר אִם אֵין פְּנִיָּה הַלְכִים אֵל תַּעֲלֶנּוּ מִזֶּה, והלא נאמר לו מילתא בטעמא על דבר שליחות המלאך

און דערנאָכדעם, עקסטערדעם איז נאָך קֶשֶׁה אויך [שם בפרשת כי תשא], אַז דער בורא כל עולמים האָט געזאָגט רַגַע אַחַד אַעֲלָה בְּקַרְבֶּךָ וְכִלְיֹתֶיךָ, [אַז] חס ושלום [חשש] פֿלִיָּה [יש בזה, אם יהיה ע"י הקב"ה בעצמו, אם כן האידן] צום סוף האָט ער גאָר פאַרלאַנגט [אַז] ניין, [שאמר] אִם אֵין פְּנִיָּה הַלְכִים [אַל תַּעֲלֶנּוּ] מִזֶּה. [והלא] מ'האָט דאָך אים געזאָגט אַ מִלְתָּא בְּטַעֲמָא, מ'האָט דאָך דאָס געזאָגט פאַרדעם, ווייל ס'איז חס ושלום אַ ביטערער חֶשֶׁשׁ. וואָס דען האָט ער פאַרלאַנגט [שלא יהיה כן].

קסה
ישׁוב קושיא ט

נאָר קאָן זיין, קלער איך [אַז] היא הַנּוֹתַנְתָּ, [און] ס'איז נישט קיין סְתִירָה אויך נישט. ער דער ר"ן פלאָגט זיך דאָרטן זייער עס צו פאַרענטפערן, [עפעס] חילוקים מאַכט ער', [אַבער] איך מיין אפשר פשוט [אַז] ס'איז נישט קיין סְתִירָה.

לראש המקרא, השֵׁמֶר מִפְּנֵיו, כי שמי משותף בו.

^ה וכדמפרש ברש"י כי תשא (לג, א): כי לא אַעֲלָה בְּקַרְבֶּךָ. לכך אני אומר לך וְשִׁלְחֵתִי לְפָנֶיךָ מְלֹאֲךָ: כי עם קֶשֶׁה עָרַף אֶתָּה. וכשכניתי בקרבכם ואתם ממרים בי, מרבח אני עליכם זעם.

ועוד שם (לג, ה): רַגַע אַחַד אַעֲלָה בְּקַרְבֶּךָ וְכִלְיֹתֶיךָ. אם אעלה בקרבך ואתם ממרים בי בקשיות ערפכם, אזעום עליכם רגע אחד שהוא שיעור זעמי, שנאמר (ישעי' כו, כ) חֲבִי כִמְעַט רַגַע עַד יַעֲבֹר זַעַם, ואכלה אתכם. לפיכך טוב לכם שאשלח מלאך.

¹ דכשהוא ע"י הקב"ה בעצמו, אף שנאמר בזה רַגַע אַחַד אַעֲלָה בְּקַרְבֶּךָ וְכִלְיֹתֶיךָ, מחמת זה גופא יש בזה הצלה לישראל, לפי שעל זה יש שבועה מהקב"ה אי אפשר להיות ח"ו כליה, וכמבואר להלן (באות קסח).

¹ בדרשות הר"ן (שם בהמשך): אבל התשובה בזה על הדרך שכתבנו (מובא לעיל בריש א, והוא שאומרו כי לא אַעֲלָה בְּקַרְבֶּךָ כי עם קֶשֶׁה עָרַף אֶתָּה פֿן אַקְלָךְ בְּדָרְךָ, ואומרו כי לא ישא לפשעכם, הם דברים מתנגדים, אבל על כוונות שונות. והוא שהרע שיגיע להם מצד שיעברו דברי השי"ת בהיותו מתיחד בהנהגתם, אמנם הוא מצד הַמְרִי בְּדָבָרוֹ והעונש על עברם בְּדָבָרוֹ, ויגיע מזה חשש כליון להם, לא הפסד דרכם לבד, והוא אמרו פֿן אַקְלָךְ בְּדָרְךָ, וזהו עונש עצום לירא ממנו מאד. אבל הרע המגיע מצד עֲבוּר דבר המלאך, אינו על צד העונש, אבל על צד שיתבלבל השפע והסידור המגיע להם ממנו, וזה עם היות שאי אפשר תיקונו, אין החשש גדול כל כך כמו שהיה בהיות השי"ת מתיחד בהנהגתם, שהיה מסוכנין מהכליון הגמור. ○ וביאור הענין הזה, כי בהיות השי"ת

קסו

בהקדמת ספר עטרת חכמים להברוך טעם, מכאר מאמר ההגדה שפָּרַעַה לֹא גִזַּר אֱלֹהִים עַל הַזְּכָרִים וְלִבְנֵי בְּקֶשׁ לְעִקּוֹר אֶת הַכֹּל. דהכוונה כי גזירת פרעה היה יותר קשה, והיה צריך יותר נס להנצל, מגזירת לבן. כי גזירת לבן היה גזירת כליה, ועל זה כבר יש שבועה מהקב"ה שלא יכלו ישראל, אבל גזירת פרעה שהניח את הנקיבות, עדיין לא היה בזה גזירת כליה

[דהנה] איך הָאֵב דָּאס פֿאַריגע מאַל^ח נֶאָכגעזאָגט, דעס וואָס דער עטרת חכמים [להגאון בעל ברון טעם] זאָגט אין די הקדמה^ט, [לבאר מאמר הברייתא הדגדה של פסח] צא וְלִמַּד מִהּ בְּקֶשׁ לִבְנֵי הָאָרָמִי לְעִשׂוֹת לְעִיֶּקֶב אֲבִינוּ, שפָּרַעַה לֹא גִזַּר אֱלֹהִים עַל הַזְּכָרִים וְלִבְנֵי בְּקֶשׁ לְעִקּוֹר אֶת הַכֹּל.

[ודלכאורה הרי] ביי די הגדה וויל מען דאָך מַסְפֵּר זיין די נְסִים פון יציאת מצרים, [און] צום סוף דערציילט מען אַז ס'איז נאָך דאָ גרעסער'ס ווי יציאת מצרים, אַז פֿרַעַה

מתייחד בהנהגתם, אם ימרו את דברו, אמנם היה משיג להם הרע מצד העונש, ויש בזה להקל ולהחמיר. אמנם להחמיר מצד מה שיהיה ראוי לעונש גדול מספיק לכולתם, והוא אומר ופֶן אֶכְלֶךָ בְּדָרְךָ. ואמנם להקל, מצד שאם ירצה השי"ת לסלוח חטאתם, יהיו מוכנים לקבל שפעיו והנהגתו כבראשונה, כי השפעים הבאים מהשי"ת בלי אמצעי, אינם נתלים בהכנת המקבלים כמו שכתבתי, והשי"ת לחמתלו על ישראל ומיראתו פן ישיגם הכליון על צד העונש, אבל הודיעם שהם צריכים ללכת כפי מה שיהיגם המלאך, והוא אומר וְהִשְׁמַר מִפְּנֵי וְגו', ואין זה על דרך מצוה ואזהרה, אלא על צד המשל, שאם תגיע הנבואה לנביא באמצעות המלאך הזה שילחמו ראשונה עם האמורי, לא יעברו דבריו להלחם עם החתי והפרזי, כי יגיעם מזה רע, אי אפשר לקוות ממנו הסליחה. והוא כי השפעים המסודרים על ידי אמצעיים, מיוחדים ומוגבלים, אי אפשר שישתנו, ואינם כפעלים המסודרים שלא על ידי האמצעיים. ולפיכך עם היותם בטוחים מהכליון הבא על צד העונש, צריכים מאד להשמר מהרע המגיע שלא על צד העונש, אבל על צד הפסד ההנהגה והסידור, אשר אי אפשר לקוות תמורתו אם תהיה הנהגת המלאך מתייחדת בעת ההיא בארץ מה, ואם ילכו אל ארץ אחרת אין קיוו תיקון, זה אי אפשר בשום פנים. והמלאכים אין ספק שיש להם הנהגות מיוחדות ועל ענינים מיוחדים, כמו שאנו רואים בדניאל (י) שר מלכות יון, ושר מלכות פרס. ואמר בפרק ערבי פסחים (ק"ח). בשעה שהפיל נבוכדנצר להגניה מישאל ועזריה בתוך כבשן האש, עמד יורקמי שר של ברד לפני הקב"ה ואמר אלך ואצנן את הכבשן, עמד גבריאל לפני הקב"ה ואמר אין כבודו של הקב"ה בכך, אלא אני שר של אש וקארר מבפנים ואקדיח מבחוץ, כדי שיהיה נס בתוך נס. הנה מבואר שאם לא על דרך פלא, אין כחו של יורקמי אלא לקרר, ולא כחו של גבריאל אלא לחמם, וכן ההיקש בשאר. הנה אם כן מי שיתנהג על צד השפעת מלאך, אם ישנה בצד קיבול השפעתו, אי אפשר לקוות ליקונו, מפני זה אמר לא יִשָּׂא לְפִשְׁעָם. [ועיי"ש עוד מ"ש בישוב קרשיית הרמב"ן בהקשריא ח].

^ח בליל שבת שמות תשי"ז. ונדפס בחידושי תורה תשי"ז (ח"א עמוד שפ"ט-צ), וחלק מזה הועתק להלן (בערה א).

^ט בספר עטרת חכמים, בסוף הקדמת המו"ל כתב וז"ל: בכדי שלא להוציא הנייר חלק הנני להביא מה ששמעתי בשם דודי זקני הגאון המחבר ז"ל. הגדה לליל שמורים, וְכָל הַמְּרָבָה לְסַפֵּר בִּיצִאת מִצְרַיִם הִרִי זֶה מְשֻׁבָּח, מְעֻשָּׂה בְּרַבֵּי אֱלִיעֶזֶר וְרַבֵּי יְהוֹשֻׁעַ וכו', בכאן הראה בעל המגיד עוצם כחו ותוקף גבורתו לפאר לרומם ולהגדיל הנס של יציאת מצרים, ופתאום הנו כסותר את דבריו ומביא ראיות להקטין הנס של יציאת מצרים לבעבור שהיה לנו כמה ניסים אחרים גדולים ונפלאים יותר ויותר, באומר וְהִיא שְׁעֻמְדָה לְאֲבוֹתֵינוּ וְלָנוּ שְׁלֵא אֶחָד בְּלִבָּד עָמַד עֲלֵינוּ וכו', אֵלָּא שְׁבָכָל דוֹר וָדוֹר וכו', צא וְלִמַּד וכו', וְלִבְנֵי בְּקֶשׁ לְעִקּוֹר אֶת הַכֹּל. ׀ וליישב דברי בעל הגדה אמר הגאון בעל המחבר ז"ל, בהקדם לבאר דברי הפסוק (בלק כ"ג, י) לָכֵה נָא אֶת־אֵל מִקּוֹם אַחַר וְגו', לכאורה מה ראה בלק תועלת במקום אחר. אולם יוכל להיות, אחרי שראה בלק שלא היה בידו בלעם לקלל את ישראל, חשב בדעתו אולי הוא מפאת שלא היה בידו לקלל בשום קללה אחרת וזלת בתיבת 'עלם', כמאמר הגמרא בכמה מקומות (ברכות ז. ו. וסנהדרין ק:) ובעבודה זרה (ד,) קַל זַעַם בְּכָל יוֹם (תהלים ז, יב), וכמה זעמו רגע. ובתוספות (פגודה זה ד:) ב"ה רגע כמימרא, שבלעם לא היה יכול לומר בשעה מועצת כזאת רק תיבת 'עלם'. וקללה כזו מבלתי אפשרי שיחול על ישראל, כי השי"ת הבטיח לאבותינו שלא לעשות עמנו קְלָה, וכן פירש רש"י בחומש (בלק שם, ט) וּבְגוֹיִם לֹא יִתְחַשֵּׁב, בתרגומו, לא יהיו נעשין פְּלָה בהיותם בין העמים. ולכן הָעַרְיִם בִּלְק לאמר בלעם לָכֵה נָא אֶת־יְיָ אֱלֹהֵי מִקּוֹם אַחַר וְגו' אולי כשישישם את נפשם לקלל רק 'מקצת' ישראל, יהיה מקום שיחול קללתו. אולם השי"ת ברוב רחמיו הפיר מחשבות ערומים, ונתן רסן בפיו שבל יקוב את ישראל אף מקצתם. ׀ ועתה מובן כוונת המגיד גם בדברים האחרונים להגדיל הנס של יציאת מצרים יותר משארי כל הניסים. כי אף שבכל דור ודור עומדים עלינו לכלותינו, אינבזה רבותא כל כך שהקב"ה מצילנו מידם, לבעבור שהבטיח לנו שלא לכלותינו. צא וְלִמַּד מִהּ בְּקֶשׁ לִבְנֵי הָאָרָמִי לְעִשׂוֹת לְעִיֶּקֶב אֲבִינוּ, וְלִבְנֵי בְּקֶשׁ לְעִקּוֹר אֶת הַכֹּל, אבל פרושה שלא גזר רק על הזכרים, והיה מקום שיקיים גזירתו, ולכן הנס שעשה הקב"ה והציל אותנו מיד פרעה, היה גדול יותר מכל הניסים אחרים. עד כאן דפח"ק.

הָאֵט נישט געוואָלט נאָר די זכָרים, און ער [לָכֵן] הָאָט געוואָלט נאָך מער, [אם כן] איז מען דאָך מַקְטִין דעם נֶס פון יְצִיאַת מִצְרַיִם.

קסו

זאָגט ער ניין, אין הכי נמי, ווייל ער [לָכֵן] געוואָלט אַלעס [לכן לא היתה גזירתו קשה, ווייל] 'כְּלֵיָה' איז נישט מעגליך ס'זאָל דורכגעפירט ווערן, וואָרן ס'איז אַ שְׁבוּעָה, הקדוש ברוך הוא הָאֵט געשוואוירן' אַז קיין כְּלֵיָה קען נישט זיין, [וממילא] אַז ער הָאָט געוואָלט כְּלֵיָה, 'די' גזירה איז נישט קיין רְבוּתָא אַז זי איז כְּטַל געוואָרן, וואָרן דאָס 'מוז' כְּטַל ווערן.

[אַבער] פֶּרַעַה הָאֵט לֹא גָזַר געווען נאָר עַל הַזְכָּרִים, איז דאָך עס נישט קיין 'כְּלֵיָה', [וממילא] דעס איז שוין אַ שווערע גְזִירָה, איז אַ גרעסער נֶס ניצול צו ווערן^א. [עד כאן דברי העטרת חכמים].

קסח

ועל דרך זה יתישב הסתירה שהקשה הר"ן (בקושיא ט), דלעולם שילוח מלאך הוא חסרון. דכשהוא ע"י הקב"ה בעצמו, אף שנאמר בזה רָגַע אֶחָד אֶעֱלֶה בְּקִרְבְּךָ וְכִלְיִתִּיךָ, מחמת זה גופא יש בזה הצלה לישראל, לפי שעל זה יש שבועה מהקב"ה אי אפשר להיות ח"ו כליה, ובעל כרחך שיתעורר מדת הרחמים על ישראל להצילם

דאָס קען זיין [גם לענייננו] איז טאַקע הָא בְּהָא תְּלִיא. מיט דעם איז די סְתִירָה נישט קֶשֶׁה, אדרבה טאַקע היא הַנּוֹתְנָת, [אַז ווייל] הקדוש ברוך הוא הָאֵט געזאָגט רָגַע אֶחָד אֶעֱלֶה בְּקִרְבְּךָ, [און] חס ושלום אַז מ'איז פּוֹגֵם, אַקעגן דעם בורא כל עולמים אַליין אַז מ'איז פּוֹגֵם, איז חס ושלום כְּלֵיָה, ממילא מוז עפעס געשען, מוז זיך דערוועקן די מִדַּת הַרְחָמִים אויף אידן, [ווייל] ווען ס'איז אַ פֶּחַד פון כְּלֵיָה מוז זיין אַ מִדַּת הַרְחָמִים. אַבער אַז ס'גייט אַ מְלֶאךָ, דאָרט איז דאָך נישט קיין כְּלֵיָה, נאָר אַנדערע ביטערע עוֹנָשִׁים, איבערדעם איז עס גרויס פֶּחַד.

קסט

ישוב קושיא י' - והמשך ישוב קושיא ט

וזהו שנאמר כי לא ישא לפשעכם, לפי שאזי יתכן שיתגבר מדת הרין בעולם וח"ו לא יתעורר מדת הרחמים, לפי שאין או חשש כליה ח"ו, רק חשש עונשים אחרים קשים

איבערדעם איז לא ישא לפשעכם, וואָרן נאָר 'שְׁמִי' בְּקִרְבּוֹ, אַז ס'איז נישט אַיך אַליין איז דאָך נישט קיין כְּלֵיָה, ממילא חס ושלום פֶּאָר אַנדערע עוֹנָשִׁים דאָרף מען גרויס סִיעֵתָא דְשְׁמִיא [להנצל מזה, ווייל דעמאָלטס] איז שווערער דער מְחִילַת עוֹן, [און ס'איז] חס ושלום הַתְּגַבְרוֹת הַדִּינִים.

^א כנזכר בפרשת בחקותי (כו, מד) וְאֵף גַם זֹאת בְּהִיוֹתֶם בְּאֶרֶץ אֲרִיבֵיהֶם לֹא מֵאֲסִתִּים וְלֹא גַעְלָתִים 'לְכַלְתֶּם' לְהַפְרוּ בְּרִיתִי אִתְּם וּגְו'. [ובעטרת חכמים מציין ש"כ"ה גם בדברי התרגום ורש"י בפרשת בלק]. ועיקר השבועה הוא ממה שכבר נשבע הקב"ה להאבות הק' שלא יכלה זרעם, וכנזכר ברש"י שלח (יד, יב) [אֲפָנוּ בְּדָבָר] וְאֹרְשָׁנוּ, לשון תירוכין כתרגומו, ואם תאמר מה אעשה לשבועת אבות, וְאֶעֱשֶׂה אוֹתָךְ לְגוֹי גְדוֹל, שאתה מזרעם.

^א ועיין שם בחידושי תורה תשי"ז (עמוד שפט-שצ) מה שהוסיף רבינו ביאור על דברי העטרת חכמים, וז"ל: וכזה מובן שפיר למה הוצרך פרעה לומר להן וְאֵם בַּת הָיָא וְתִיָה, דאם היה גזור על כולם להמית, לא היה יכול להתקיים גזירתו, שהרי כליה אי אפשר להיות, ופרעה ידע מזה, על כן הוצרך לומר וְאֵם בַּת הָיָא וְתִיָה. ○ אמנם עדיין קשה, דמיד שצוה להרוג את הזכרים, אף על פי שיחיו הנקבות, הרי הוא כליה, דאם אין זכרים אין יכולים להמשיך הדורות, אם כן במה הבטיח עצמו פרעה שוודאי יקויים גזירתו במה שיחיה הנקבות, הרי אין זה כלום אם לא ישייר גם הזכרים. ○ אולם פרעה היה לו חשבון, דאם יהרוג את הזכרים, אז בהכרח יתערבו בנות ישראל בין המצריים, והדין הוא (ש"ע אה"ע ד, יט) דעכ"ו"ם הבא על בת ישראל הולד כשר, אלא שהוא פגום, אם כן כְּלֵיָה לא יהיה, שהרי נקראים זרע ישראל גם אם הזכרים הם מצריים, ורצה לפגום את זרע ישראל, כדי שיהיו פגומים, ושפיר יוכל להתקיים גזירתו ח"ו. [ועי"ש עוד באורך מה שמבאר רבינו ליישב בהם עוד ענינים בפרשת שמות, ואכמ"ל].

קע

וואָרן ביי פֿלִיָה מוז דער מִדַּת הַדִּין אַליין אויכעט שטיל בלייבן, ווייל מ'ווייסט דאָך [אז] ס'איז נישט מעגליך, ס'איז אַקעגן אַ שְׁבוּעָה, מוז מען צולאָזן עפעס אַ פֿחַ הַרְחָמִים. ממילא אַז ס'איז שוין דאָ דער פֿחַ הַרְחָמִים, ווערט מען שוין נִיצוּל. אָבער דאָ אַז ס'האַלט נישט ביי פֿלִיָה [אזי הפחד יותר גדול].

קעא

איבערדעם איז דאָס נישט קיין סְתִיָרָה, נאָר טאַקע היא הַנוֹתְנָה, איבערדעם איז דאָס אַרגער.

קעב

ישוב קושיא יא

ועל כן דייקא לפי שאמר הקב"ה רַגַע אַחַד אַעֲלֶה בְּקַרְבְּךָ וְכִלְיִתְךָ, שאו בהכרח שיתעורר מרת הרחמים להצלתם של ישראל, לכן שוב ביקש משה ואמר אִם אֵין פְּנֵיךָ הַלְכִים אֶל תַּעֲלֶנּוּ מִנָּה, כי זה טוב משהיה ע"י שליחות מלאך

און משה רבינו האָט אָבער 'פֿאַרדעם' טאַקע נאָר געוואָלט אַז דער בּוֹרָא פֿל עוֹלָמִים אַליין זאָל גיין [מיט אידן]. ווייל ער האָט מוֹרָא געהאַט, ווייל נאָכ'ן חטא העגל, [ווען] אידן זענען געווען אַזוי שפֿל, האָט ער שוין מוֹרָא געהאַט [אז] זיי זענען עָלוּל געווען לְחַטָא, נאָכ'ן חטא העגל האָט ער געזען שוין אַז ס'איז דאָ חֲטָאִים, האָט ער זיך געפֿאַרַכטן [שמה יחטאו ויהיה התגברות הדינים ח"ו]. ולכן האָט ער נישט געוואָלט נאָר [אז] הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא אַליין [ילך עמהם, שאז יש חשש של רַגַע אַחַד אַעֲלֶה בְּקַרְבְּךָ וְכִלְיִתְךָ] און [דעמאָלטס וועט מוזן זיין מִדַּת הַרְחָמִים [להציל את בני ישראל מיד כליה ח"ו, וכמו שנשבע הקב"ה להאבות שלא יכלה זרעם לעולם].

ס'איז טאַקע פֿאַרדעם', ווייל ס'איז רַגַע אַחַד [אַעֲלֶה בְּקַרְבְּךָ] וְכִלְיִתְךָ.

קעג

וגם הקב"ה עצמו הודיע לו זה באומרו רַגַע אַחַד אַעֲלֶה בְּקַרְבְּךָ וְכִלְיִתְךָ, בכדי שיתעורר משה רבינו לבקש רחמים על הדבר. וכעין שאמרו חז"ל בענין שנאמר למשה וְעַתָּה הִנֵּיחָ לִי וּגו', שבוה פתח לו הקב"ה פתח שירע שבו הדבר תלוי להתפלל על הצלת ישראל

[און] הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא האָט אים דאָס מוֹדִיעַ געווען [באומרו רַגַע אַחַד וּגו'], טאַקע [בכדי] ער זאָל וויסן מִתְפַּלֵּל צו זיין [דערויף. וכעין] אַזוי ווי אויבן²¹ [ווען] ער האָט געזאָגט [וְעַתָּה] הִנֵּיחָ לִי²², מ'האָט אים געגעבן פֿחַ ער זאָל מִתְפַּלֵּל זיין, [און] ער זאָל דאָס 'דורכצעצן' [לפעול רחמים, להצלתן של ישראל].

קער

ישוב קושיא ח

וכאן בפרשת משפטים, לפי שעדיין היה קודם חטא העגל, ובני ישראל היו במדרגת מלאכי מעלה משעת מתן תורה, ואמיצי לב ביראה, ולא היו עולוים לחטוא, לכן לא חשש משה כל כך שמו יחטאו ויתחייבו עונשים קשים

אָבער היצט [בפרשתן] פֿאַרן חטא העגל, זענען זיי נאָכנישט געווען אַזוי עָלוּל לְחַטָא²³, האָט ער נישט מוֹרָא געהאַט [אז] ס'וועט זיין אַזעלכע ביטערע חֲטָאִים חס

²¹ לעיל מיניה בפרשת כי תשא (לב, י).

²² וכדמפרש ברש"י כי תשא (שם): הִנֵּיחָ לִי. עדיין לא שמענו שהתפלל משה עליהם, והוא אומר הִנֵּיחָ לִי. אלא כאן פֿתַח לוֹ פֿתַח הוֹדִיעוּ שֶהדַבַר תְּלוּי בּוֹ, שֶאִם יתְפַלֵּל עֲלֵיהֶם לֹא יִכְלֶם. [ומקורו בגמרא ברכות (לב, ו) ובשמות רבה (מב, ט).] • וברש"י ואתחנן (ג, כד): אֵתָה הַחֲלוּת לְהִרְאוֹת אֶת עַבְדְּךָ. פֿתַח, להיות עומד ומתפלל אף על פי שנגזרה גזירה. אמר לו ממך למדתי, שאמרת לי וְעַתָּה הִנֵּיחָ לִי, וכי תופס הייתי בך, אלא לפתוח פתח שָׁבִי הִיָּה תְלוּי הַתְפַּלֵּל עֲלֵיהֶם. כמו כן הייתי סבור לעשות עכשיו.

²³ שהיו במדרגת מלאכי מעלה משעת מתן תורה, ואמיצי לב ביראה. וכמו שכתב רש"י במס' עבודה זרה (ד: ד"ה לא עשו) דגיבורים ושליטים ביצרם היו, ולא היה ראוי להתגבר יצרם עליהן. - וכן להלן שם כתב רש"י: מִי

ושלום [עד כדי] אויף אַ גזירה פון כליה, [ולכן] האָט ער נישט מוֹרָא געהאַט אפילו ס'איז אַ מלאָך, האָט ער אויך גערעכנט [כי] מ'וועט נישט זינדיגן, קאָן זיין טאַקע פאַרדעם [אדרבה הליכת המלאך יגרום שבאמת לא יחטאו, וכמו שהוזהרו] הַשְּׁמֵר מַפְנֵיו [ושמע בקלו] אַל תִּמַּר בוֹ, כִּי לֹא יִשָּׂא לְפִשְׁעֵכֶם.

קעה

אבל בפרשת כי תשא, דייקא עבור שהיה אחר חטא העגל, ושוב היו עלולים לחמוא ח"ו, לכן ביקש משה שלא ילך עמהם מלאך רק הקב"ה בעצמו, ועי"ז יוכרח להתעורר מרת הרחמים על ישראל, לקיים שבועת הקב"ה להאבות שלא יכלה זרעם

איבערדעם [דייקא] נאָכ'ן חטא העגל האָט ער זיך געפאַרכטן.

פאַר'ן חטא העגל האָט ער נישט מוֹרָא געהאַט [אם ילך מלאָך] ווייל ער האָט געוואוסט אַז אידן וועלן נישט זינדיגן, זיי האָבן נאָך געהאַט אַ שטאַרקע חזקה, האָט ער נישט געשראַקן זיך אפילו [אַז] אַ מלאָך וועט גיין [מיט זיין].
אַבער נאָכ'ן חטא העגל ער האָט געזען [אַז] מ'איז [שוין] עַלְוֵל לַחַטָּא, האָט ער זיך געבעטן [אַז] נאָר הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא אַליין [ילך עמנו].

קעו

וכן בגאולה העתידה, כשלא יהיה לנו הצדיקים ברור האחרון, ולא יהיו זכותים להגאל, תהיה הגאולה לזה רק על ידי כח הקב"ה בעצמו, ולמענו יתברך. ועל כל זה כבר ביקש משה באומרו אִם אֵין פְּנִיָּה הַלְכִים אֶל תַּעֲלֶנּוּ מִזֶּה [ווייל] דער אָמֵת, איז דער פֶּתַח זייער גרויס, [און] אונז קאָן מיר נאָר ניצול ווערן מיטן כַּח פון הַשֵּׁם יתְבַרַךְ.

[וכל שכן בדורות האחרונים, ולענין גאולה העתידה, וואָס] בעונותינו הרבים ס'איז נישטאַ [די צדיקים] ווער ס'זאָל צוהעלפן.

'אַמאַל' איז געווען אַ כַּח פון צדיקים, [אבל עתה] בעונותינו הרבים [נתקיים מה שאומרים]¹⁰ מַפְגִּיעַ אֵין בְּעֵדֵינוּ, אונז זעמיר אַזוי ווי מ'זאַגט [בהסליחות], ס'איז בְּמִלּוֹא מוֹכֵן הַמֶּלֶךְ.¹¹

[והעצה הוא רק כי] טאַקע נאָר הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא אַליין זאָל אונז העלפן.

קעו

איבערדעם האָט ער נישט געוואָלט, [וביקש] אִם אֵין פְּנִיָּה הַלְכִים אֶל תַּעֲלֶנּוּ מִזֶּה. דאָס קען זיין אַ תְּפִלָּה, און ס'איז טאַקע אַ מְצִיאוֹת [מוכרחת] אויך.
[ווייל] אונז קאָן מיר נישט אַרויס פון דעם חֲשׂוֹכוֹת, נאָר מיט הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא אַליין. [און] אַזוי האָף מיר, [שזה כל תקותינו].

קעה

[וכמו שעל הפסוק] וּפְדִינִי ה' יְשׁוּבוּן [ישעי' נא, יא], זאָגט דער מדרש¹² ס'שטייט נישט

¹⁰ יִתֵּן וְהִיָּה לְבָבְךָ זֶה וְגו'. בסיני נאמר (ואתחנן ה, כ), אלא גיבורים ואמיצי לבב ביראתם היו. (על פי דברי רבינו בדרושים אחרים).

¹¹ בסליחות לערב ר"ה, ולצום גדליה (בפיוט זכור בריית): גואַל תִּזְקַן לְמַעַנְךָ פְּדִנּוּ. רָאָה כִּי אֶזְלַת יְדִנּוּ. שׁוּר כִּי אֶבְדּוּ חֲסִידֵינִי. וּמַפְגִּיעַ אֵין בְּעֵדֵינוּ. [נפיוט זה נתקן על ידי רבינו גרשום מאור הגולה].

¹² וז"ל רבינו בדרשת הושענא רבה תשכ"ז [לשון קדשו קונטרס שיא ח"א, אות מב]: מוֹרֵי וְרִבּוּתִי, אֶסְאֵךְ דוֹרוֹת זָאָגַת מֵעַן שׁוֹן מַפְגִּיעַ אֵין בְּעֵדֵינוּ, אֵין מִי יְגַדֵּר גְּדֵר וּמִי יַעֲמֹד בְּפִרְךָ, וּמַפְגִּיעַ אֵין בְּעֵדֵינוּ. אָבער מ'האָט נישט געוואוסט וואָס דאָס איז טייטש, מ'האָט געמיינט אפשר [פּשֵׁט, שאמרו כן] קעגן די פריערדיגע דורות [שלפניהם]. אָבער בְּעֵנּוֹתֵינוּ הַרְבִּים, הײַנט פֶּאַרשטייט מען די טייטש, בְּמִלּוֹא מוֹכֵן הַמֶּלֶךְ.

¹³ במדרש תהלים (מזמור קז): הַדּוֹד לֵה' כִּי טוֹב (תהלים שם, א), אמר רבי ברכיה בשם רבי חלבו בשם רבי שמואל,

ופדויי משה, [אָדער] ופדויי אהרן, נאָר ופדויי ה', [ווייל] הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא אַליין וועט אונז אויסלייזן.

קעט

[און] אַזוי ווי ס'שטייט אין זוהר הַקְדוֹשׁ פּרשת ויקרא"י, אַזוי ווי דאָס לעצטע מאָל [ביי די מִשַּׁל פּוֹן] די מַטְרוֹנִיתָא, [שאמר לה המלך] ער מוז אַליין קומען [און] זי אַרויסנעמען פּוֹן גְלוּת. נישט אַזוי ווי אין די פּריעריגע גְלוּת'ן [ווען] מ'האַט געשיקט שְׁלוּחִים, [אָבער] ביי דעם לעצטן גְלוּת וועט זיין נאָר דער בּוֹרָא פֿל עוֹלָמִים אַליין וועט זי אויפשטעלן [לכנסת ישראל] מַעֲפָא. אַזוי זאָגט דאָך דער זוהר הַקְדוֹשׁ.

קפ

איבערדעם האָט ער געזאָגט אַם אַיִן פֿנִיף הִלְכִים אַל תַּעֲלֶנּוּ מִזֶּה, [ווייל] ער האָט געזען בְּרוּחַ קְדוֹשׁ אַז דאָס וועט אַזוי זיין דער"ט [מצב לבסוף].

קפח

סיום התורה - וברכת הקודש

[והנה נשארו לנו בשנה זו² עוד שני שבועות (הרומה תצוה) מן הימים המסוגלים לתיקון החטא. ועלינו לתקן מה שפגמנו, בתשובה ומעשים טובים המועילים על הכל, ולשוב בתשובה שלימה לפני הבורא כל עולמים, ולבקש רחמי שמים על כלל ישראל הנתונים בצרה ובשביה בכל מקומות מושבותיהם. ורחמי ותן אֵל לְבוֹ, וְעוֹד בּוֹ נִשְׁמָתוֹ יבולין לתקן הכל על ידי תשובה.

קפט

ונזכה שיתגדל ויתקדש שמוה רבא פְתִיבוֹן וּבִיּוֹמֵיכוֹן וּבְחַיֵּי דְכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל. שנוכה לקדש שם שמים עוד בחיים חיותינו, ולעשות נחת רוח להבורא כל עולמים. ונזכה לישועה שלימה, בכלל ובפרט. ונזכה במהרה לישועה האמיתית, בהתרוממות קרן התורה וישראל, ובהתגלות כבוד שמים עֲלֵינוּ, במהרה בימינו אמן].

מה הוא יאמר וְגוֹלֵי ה' (שם, ב), אלו ישראל. וכן ישעיה מפרש וּפְדוּיֵי ה' יִשְׁבוּן, ולא פדויי אליהו, ולא פדויי מלך המשיח, אלא פדויי ה'.

¹ בזהרה הק' ויקרא (ו): תא חזי, בכלהו גְלוּתוֹת דְגְלוּ יִשְׂרָאֵל, לְכַלְהוּ שְׁוֵי זְמַנָּא וּקְצָא, וּבְכַלְהוּ הָווּ יִשְׂרָאֵל תִּיבִיבִין לְקוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא. וּבְתוֹלַת יִשְׂרָאֵל הָווּ תַבַּת לְאַתְרָהּא, בַּהֲהוּא זְמַנָּא דְגִזְרַת עֲלֶיהָ. וְהִשְׁתָּא בְּגְלוּתָא דָּא בְּתַרְיָא לְאוּ חֲכִי, דְהָא הוּא לֹא תִתּוּב חֲכִי פּוֹמְנִין אֲחֵרְנִין. וְהָא קְרָא אוֹכַח, דְכָתִיב (עמוס ה. ב) נְפִלָה לֹא 'תוֹסִיף קוּם' בְּתוֹלַת יִשְׂרָאֵל, נְפִלָה וְלֹא 'אוֹסִיף לְהִקְיָמָה' לֹא כְּתִיב. ○ מַתְלַל לְמַלְכָּא דְרִגּוּ עַל מַטְרוֹנִיתָא, וְאִשְׁדִּי לָהּ מַהִיכְלִיָּה לְזְמַנָּא יְדִיעָא. כִּד הָווּ מְטִי הָהוּא זְמַנָּא, מִיִּד מַטְרוֹנִיתָא הָווּ עֲאֵלַת וְתַבַּת קְמִי מַלְכָּא. וְכֵן זְמַנָּא חַד, וְתִרְיָן, וְתַלַּת זְמַנִּין. לְזְמַנָּא תַתְרִייתָא, אַתְרִחַקַת מַהִיכְלִיָּה דְמַלְכָּא, וְאִשְׁדִּי לָהּ מַלְכָּא מַהִיכְלִיָּה לְזְמַנָּא דְחִיקָא. אָמַר מַלְכָּא, הָאִי זְמַנָּא לֹא הוּא כְּשָׂר זְמַנִּין דְהוּא תִיתִי קְמֵאִי חֲכִי, אֲלֵא אֲנָא אִיזִיל עִם כָּל בְּנֵי הִיכְלִי וְאַתְּבַע עֲלֶיהָ. כִּד מְטָא לְגַבְהָ, חֲמָא לָהּ דְהָהּ שְׂכִיבַת לְעַפְרָא. מֵאן חֲמָא יִקְרָא דְמַטְרוֹנִיתָא בַּהֲהוּא זְמַנָּא, וּבְעוֹתִין דְמַלְכָּא לְקַבְלָהּ, עַד דְאַחֲרִיד לָהּ מַלְכָּא בִידוּי, וְאוֹקִים לָהּ, וְאִיתִי לָהּ לְהִיכְלִיָּה, וְאוֹמֵי לָהּ דְלֵא יִתְפָּרַשׁ מִינָהּ לְעֵלְמִין, וְלֵא יִתְרַחֵק מִינָהּ. ○ כִּד קוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא, כָּל זְמַנִּין דְכִנְסַת יִשְׂרָאֵל בְּגְלוּתָא, כִּד הָווּ מְטִי זְמַנָּא, הוּא אֲתִיַּאת וְהִדְרַת קְמִי מַלְכָּא. וְהִשְׁתָּא בְּגְלוּתָא דָּא לֹא חֲכִי, אֲלֵא קוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא יוֹחֲרִיד בִּידְהָא יוֹקִים לָהּ, וְיִתְפָּרִישׁ בְּהִדָּה וְיִתִּיב לָהּ לְהִיכְלִיָּה. וְתֵא חֲזִי דְחֲכִי הוּא, דְהָא כְּתִיב נְפִלָה לֹא תוֹסִיף 'קוּם'. וְעַל דָּא כְּתִיב (עמוס ט. יא) בִּיּוֹם הַהוּא 'אֲקִים' אֶת סַכַּת דְּוִיד הַנְּפִלַת, הוּא לֹא תוֹסִיף קוּם פּוֹמְנִין אֲחֵרְנִין, אֲבָל אֲנָא אוֹקִים לָהּ, וְעַל דָּא כְּתִיב בִּיּוֹם הַהוּא אֲקִים אֶת סַכַּת דְּוִיד הַנְּפִלַת. אֲנִי אֲקִים אֶת סַכַּת דְּוִיד. מֵאן סַכַּת דְּוִיד, דָּא בְּתוֹלַת יִשְׂרָאֵל. הַנְּפִלַת, כְּמָה דְכָתִיב נְפִלָה. וְדָא הוּא יִקְרָא דְבְּתוֹלַת יִשְׂרָאֵל, וְתוֹשְׁבַתָּא דִּילָהּ.

² ההמשך מכאן ואילך חסר על הריקארדינג, ונשלם בלשון הקודש מקונטרס דברות קודש, ומנהרפס בדברי"י. ³ שהיא שנה מעוברת.

בעזרת השם יתברך

קונטרס

לשון קדשו

דברות קודש של כ"ק מרן אדמו"ר רבן של ישראל

רבינו יואל טייטלבוים זללה"ה

אבדק"ק סאטמאר יע"א

וגאב"ד עיה"ק ירושלים תובכ"א

במסיבת סיום הש"ס

וסעודת הילולא של הגה"ק בעל קדושת יו"ט ז"ע

כ"ט שבט תשכ"ז

אור ליום ה' פרשת תרומה

וּיְקַחוּ לִי תְרוּמָה מֵאֵת כָּל אִישׁ

- בישמה משה: מעם שניתנה תרומה לכהן, כי הכהן באכילתו מן הראשית מעלה בקדושתו את הניצוץ הק', ועי"ז נקל יותר גם לבעלים להעלות שאר ניצוצין הק' • בקדושת יו"ט: בכח בני העלייה שנדבו להמשכן העלו ניצוצי קדושה, ועי"ז יכלו גם כל ישראל לעשות כמותם • במדרש: וּיְקַחוּ לִי תְרוּמָה, הדא הוא דכתיב תּוֹרָה צְוָה לָנוּ מִזְשֶׁה מוֹרְשֶׁה, אֵל תִּקְרִי מוֹרְשֶׁה אֵלָּא יְרוּשָׁה • בנגמרא: וְנָתַתִּי אֹתָהּ לְכֶם מוֹרְשֶׁה, משתמע הן לשון 'ירושה', והן לשון 'מורישין' לבניהם • התורה 'ירושה' לישראל למו שכוונתו רצויה ומתייגע לירש אותה, והוא בכח מקבלי התורה, שהם המורישין לנו את כח התורה • כל קיומינו הוא בכח אבותינו ורבתינו, הצדיקים שכדורות שלפנינו

נעתקו בלשון אידיש

בהוספת ביאורים והערות

להבנת הענין

שנת תשפ"ה לפ"ק

יצא לאור ע"י מערכת לשון קדשו

כל הזכויות שמורות ואיסור השגת גבול ידוע © Copyright

צו מנדב זיין רופט: 1-718-388-5519 | אויטאמאטיש דורך קרעדיט קארד: #1700 845-366-2793

נישט זייער קלאָר (4 מינוט) ★★★★★

לשון קדשו - קונטרס שכב

ברוקלין: 718-298-4641 ארץ ישראל: 072-3333419 79 → 227 → 273	קול אוצר יהודא	ארץ ישראל: 072-3275205 ענגלאנד: 0330-350-3110 פעקס: 718-650-2970 פאר הערות דרוק 3	לשון קדשו: 929-522-1515 פאר די רעקארדינג פון די וואך. פאר די דערנאך 322
--	----------------	--	--

א

קושיא א - בפרשת תרומה

במדרש: וַיִּקְחוּ לִי תְרוּמָה, הדא הוא דכתיב תּוֹרַה צְנִיחַ לָנוּ מֹשֶׁה מוֹרְשָׁה, אַל תִּקְרִי מוֹרְשָׁה אֵלָא יְרוּשָׁה, ירושה היא לישראל לעולם. וצריך ביאור להבין שייכות זה הפסוק זה לכאן, וכן מה שדרשו בו אַל תִּקְרִי מוֹרְשָׁה אֵלָא יְרוּשָׁה

[ויקחו לי תרומה וגו'].

שטייט אין מדרש^א, זה שאמר הכתוב (ברכה לג, ד) תּוֹרַה צְנִיחַ לָנוּ מֹשֶׁה מוֹרְשָׁה קְהֵלַת יַעֲקֹב, אל תקרי מוֹרְשָׁה, אלא יְרוּשָׁה. ס'איז אַ יְרוּשָׁה.

א) (ויש להבין) וואָס אַ שייכות האָט עס עפעס צום וַיִּקְחוּ לִי תְרוּמָה, דעס אַז ס'איז אַ יְרוּשָׁה (די תורה פאר אידן).

ב

הקדמה ליישוב קושיא א

מדברי הקדושת יו"ט בפסוק וַיִּקְחוּ לִי תְרוּמָה

בקדושת יו"ט מביא כאן דברי הייטב לב בשם הישמח משה בטעם שהראשית ניתנה תרומה לכהן, כי ע"י שהכהן בקדושתו מעלה הניצוץ הק' מן הראשית באכילתו, ע"י בנקל יותר לבעלים להעלות גם שאר ניצוץ הקדושה לשורשם באכילתן

דער אָמַת, דער טאַטע זכרונו לברכה אין קדושת יום טוב^ב טייטשט ער (דעם פסוק) דִּבֶּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּקְחוּ לִי תְרוּמָה מֵאֵת כָּל אִישׁ אֲשֶׁר יִדְבְּנוּ לְבוֹ תִּקְחוּ אֶת תְּרוּמָתוֹ.

ברענגט ער וואָס שטייט אין ייטב לב^ב, - דער ישמח משה זאָגט עס נאָך^ג, - דער טעם פאַרוואָס מ'גייט תְּרוּמָה (לכהן, און) ס'מוז זיין דאָס ערשטע.

^א בשמות רבה (לג, ט): דבר אחר וַיִּקְחוּ לִי תְרוּמָה, הדא הוא דכתיב תּוֹרַה צְנִיחַ לָנוּ מֹשֶׁה. דרש רבי שמלאי, תרי"ג מצות ניתנו לישראל על ידי משה, שכן מנין 'תּוֹרַה', ואם תאמר אינן אלא תרי"א, ושתיים היכן הם, אלא אמרי רבנן אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמעום, ותרי"א אמר להם משה, שנאמר תּוֹרַה צְנִיחַ לָנוּ מֹשֶׁה מוֹרְשָׁה וגו', אל תקרי מוֹרְשָׁה אלא יְרוּשָׁה, ירושה היא לישראל לעולם. מִשָּׁל לִבְנֵי מַלְכִים שנשבה כשהוא קטן למדינת הים, אפילו לאחר כמה שנים אינו בוש, מפני שהוא אומר לירושת אבותי אני חוזר. כך תלמיד חכם שהוא פורש מן התורה והלך והתעסק בדברים אחרים, אפילו לאחר כמה שנים הוא מבקש לחזור אינו בוש, מפני שאומר לירושת אבותי אני חוזר.

^ב בייטב לב פרשת שלח: בְּבֹאֲכֶם אֶל הָאָרֶץ וגו' וְהָיָה פֶּאֶרְכָלְכֶם מִלֶּחֶם הָאָרֶץ תְּרִימוּ תְרוּמָה לַה' וגו', מראשית עֶרְסוֹתֵיכֶם תִּתְּנוּ לַה' תְּרוּמָה לְדֹרֹתֵיכֶם (שלה טו, יח-כא). והוא כפל הענין וכו'. והנראה לי בזה על פי המבואר באורח חיים סימן ו' (סעיף א), וּמִפְּלִיא לְעִשׂוֹת (ברכת אשר יצר), שבורר הטוב ודוחה הפסולת. ובהג"ה, שקושר דבר רוחני בגשמי. וכתב המגן אברהם (שם, ד) בשם האר"י (שער הכוונות, י"ה"כ דרוש א) שהנשמה נהנית מרוחנית המאכל, והגוף מגשמיותו, עכ"ל. והענין, כי בכל דבר יש כח נצוצות הקדושים המשתלשל מלמעלה המקיימו, וזהו שאמר חז"ל אין לך עשב מלמטה שאין לו מזל מלמעלה המכה אותו ואומר לו גדל. ובזה פירש האר"י ז"ל, לא על הַלֶּחֶם לְבָדוֹ, כלומר גשמיותו, יְחִיָּה הָאֲדָם, הוא הנשמה, כי הגוף נקרא 'בֶּשֶׂר אָדָם, כי על כל מוצא פי ה', הוא המכה ואומר לו גדל. יְחִיָּה הָאֲדָם, עד כאן דבריו. על כל אכילת צדיקים דוגמת קרבן, שאוכל לְשִׁבְעַ עֲפָשׁוּ דִיקָא, למען ילך בכח האכילה ההיא לעבוד את בוראו, ובהו מעלה את דבר הנאכל לבחינת מְדַבֵּר, וכשהוא מדבר דבורו בקודש מקשר כח הנצוצות הק' ומעלהו לשורשו בקדושה ומרומו ומנשאו אל רם ונשא ברוך הוא. וזכור כתב מורי זקנינו זלה"ה (בישמח משה) בפרשת תרומה, שמפני זה הניתן לכהנים נקרא תרומה, כי בכל דבר מאכל יש נצוצות הק', ולא כל אדם יכול לעמוד בסוד ה' להעלותן באכילתו, על כן צוה השי"ת להפריש תרומה וחלה, ומשיגח בחסדו שמבחר הניצוץ יתעטף בזה, על כן נקרא ראשית, כמו וַיִּרְאֵשִׁית שְׁמָנִים מִשְׁחָהוּ, והם ירימו אותו הנצוצות הק' באכילתן לשורשן, עד כאן דבריו ז"ל ושפתים יושק. וולדעתי, זהו שנאמר (קה יח, כט) תְּרִימוּ וגו' מִכָּל חֶלְבוֹ אֶת 'מִקְדְּשׁוֹ' מִמֶּנּוּ. ואני אוסיף תבלין, כי על ידי שהכהנים ירימו המבחר והראשית שבו למעלה, כולא בתר רישא גרידא, ונקל להבעלים להעלות גם הנשאר בדבר ההוא

ווייל **הפל בַּתֵּר יִישָׂא גְרִיר**, אַלדִינגס ריקט זיך נאָך (בתר ההתחלה), און אַז מ'גיט דאָס ערשטע פֿאַרן פֿהן, און ער עסט עס בְּקִדּוּשָׁה און נעמט אַרויס (להעלות ולברך) דעם ניצוץ הַקִּדּוּשׁ (שבתוך התבואה), דערנאָך קען שוין אַלעס נאָכגיין (גרינגער, להעלות גם יתר הניצוצים משם).

ובזה מפרש הקדושת יו"ט דברי הפסוק, דבר אֵל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, היינו להבני עליה, וְיִקְחוּ לִי תְרוּמָה, וכפירש"י ל'לשמי', וכשהם קחו בתחלה, ועלו אותו בכונה רצויה לשמו, על ידי זה מאת פֿל איש אֲשֶׁר יִדְבְּנוּ לָבוֹ, ויכל כל אהר מִישראל לֵאכֹל בכונה רצויה לשמו יתברך, ולהעלות הניצוצים הַק' מהנאכל. וזהו ג"כ אומר וְיִקְחוּ אֶת תְּרוּמָתִי, היינו שתקחו הניצוצים הַק' מהנאכל, והכל בכח הראשונים שהם הרוח המדבר שהתחילו בעבודה זו של תיקון והעלאת ניצוצי הקדושה

איבערדעם זאָגט ער (לפרש הכתוב) וְיִקְחוּ לִי תְרוּמָה, - דער טאַטע זכרונו לברכה אין קדושת יום טוב¹ טייטשט ער מיט דעם, - וְיִקְחוּ לִי תְרוּמָה מֵאֵת פֿל איש אֲשֶׁר

לשורשו באכילתן. ובשגם כי על ידי מצות הפרשה ונתינה לכהנים, בעשותו מצות ה' שורה רוח קדושה על הדבר ההוא, והוא מסייע ותומך ביד הבעלים לאכלו לשם שמים ולהעלות הנשאר והנותר בו למעלה. וזוהו שנאמר פה בפֿאַקס אֵל הָאָרֶץ וגו' וְהָיָה בְּאֶכְלֵכֶם מִלֶּחֶם הָאָרֶץ תְּרִימוּ תְרוּמָה הַנְּצִוּוֹת הַק' לה'. ושלא תאמר לאו כל מוחא סביל דא, על זה גמר אומר 'מראשית' ממוכר עֶרְסְתִיכֶם תִּתְּנוּ לה' תְּרוּמָה, זה לעזר ולהעיל להרים הנשאר לה', כאמור. [ועיין עוד שם].

¹ בישמח משה פרשת תרומה (ד"ה ויקחו, הב'): וְיִקְחוּ לִי תְרוּמָה. יש לדקדק על מילת 'תרומה', למה נקרא שמה תרומה, ראוי לומר הפרשה, עיין רש"י (ד"ה תרומה), ותרומה לשון הרמה הוא, ומאי ענינו לכאן, ועיין במזרחי. וזוהו והנראה לי בזה, כי מדריגות המשכן נשגבה מאד וכו', והנה לפי זה היו הרמה לדברים הללו, שְׁמֹדוּם נעשה כוכב בשמים, ויותר מזה, והבן. ועל פי זה פירשתי המדרש (שמות רבה מט, א) שהביא העקידה (ריש שער מה) וזה תוארו, וְיִקְחוּ לִי תְרוּמָה, הדא הוא דכתיב (שיר השירים ח, ז) מִים רַבִּים נְלֹא יִקְלוּ לְכַבֹּת אֶת הָאֶהָבָה וגו', הדא הוא דכתיב (פקודי מ, לה) וְלֹא יִכַל מִשֶׁה גּוֹר, עיין שם. והנה ענין ותוכן של המדרש להראות תוכן אהבתו של ישראל, ואף על פי כן אינו ענין להאי קרא וְיִקְחוּ לִי תְרוּמָה, כי אין מבואר פה שישכון בתוכו, רק על קרא (כה, ח) וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ גּוֹר, או שאר פסוקים המורים על השראת הכבוד, אבל בפסוק זה אינו מבואר רק הכנה אל הכנה, ולא נבאר בפסוק זה מה ואיך ולמה. אבל לְדַבְּרֵי יוֹמֵתָךְ מאד, שקשה להמרש מה הוא לשון 'תרומה', לזה אמר המדרש הדא הוא דכתיב מִים רַבִּים גּוֹר, אם יִתֵּן אִישׁ אֶת פֿל הוֹן בֵּיתוֹ גּוֹר, אבל בְּנֵי יַעֲשׂוּ מִקְדָּשׁ שֶׁל יַרְיַעוֹת דִּיקָא, שהוא רק במדריגת דומם, וירדתי כביכול ושכנתי בתוכם. וזה הדא הוא דכתיב וְלֹא יִכַל מִשֶׁה לְבֹאֹ אֵל אֶהָל מוֹעֵד גּוֹר, היינו כמ"ש הפירוש בשם רס"ג, ודי הרמה בזה, והבן זה כי נכון הוא בס"ד. וְלְדַבְּרֵי הוּא הַרְמָה לַמִּשְׁכָּן כְּמוֹ שִׁכְתַּבְתִּי, והוא הרמה לישראל, והבן. ועל פי זה תבין שֶׁם 'תְּרוּמָה' לתרומת כהנים, וטעם על הפרשת תרומה והמעשר המתנות כהונה, מלבד הטעם הפשוט שיהיה למשרתי ה' במה להתפרנס. והענין הוא, כי פֿכל יש ניצוצי קדושה, וצריכים תיקון להעלותם ממדריגת דומם צומח חי למדריגת מדבר, והנה לא כל אדם יוכל לעמוד בסוד ה' לתקן בכונת אכילה, ואלו הכהנים נתיחדו לשרתו, והלויים למטה מהם, כמו שנאמר (דברים יז, ט) וְכֹאֲתָ אֵל הַכֹּהֲנִים וְאֵל הַלְוִיִּם וְאֵל הַלְוִיִּם גּוֹר, על כן צוה השי"ת להפריש התרומה לכהן, ומשגיח בחסדו ית"ש שמבחר הניצוץ יתעטף בזה, על כן נקרא 'ראשית', כמו וְרֵאשִׁית שְׂמֹנִים יִמְשֹׁחוּ, ועל כן נחרץ עונש גדול לזר האוכל, שלא יתחיל קדושתו, ועל כן שם קדושה עליה, והניצוצות הקלים במעשר, ומהבהמה המנות לכהנים כג"ל, והבן זה כי הוא טעם נכון על מצות הפרשת תרומה ומעשר, ועל מה שנקרא בשם 'תְּרוּמָה' ובשם 'רֵאשִׁית'. ועיין בבעל הטורים (ר"פ תרומה) כי 'תרומה' אותיות מ"ם תורה, כי התורה ניתנה לאוכלי המן, שניה לה לאוכלי תרומה (תנחומא בשלה, סימן כ), עד כאן דבריו. ולפי זה יומתק מאד מה שכתבתי לעיל בטעם תרומה ובשם תרומה, ודא ודא אחת היא, כי מאחר שהתורה ניתנה לאוכלי תרומה, שפרנסתם מזומנת להם, על כן היא 'תרומה' שיוכלו להרימה כאמור. והרמז מסייע להפשוטו, וטעם הפשוט מסייע לטעם הנכבד, ואלו ואלו דברי אלקים חיים, וכן דרכי לפרש בכל מקום.

² בְּקִדּוּשַׁת יוֹם טוֹב ריש פרשת תרומה: וְיִקְחוּ לִי תְרוּמָה מֵאֵת פֿל איש אֲשֶׁר יִדְבְּנוּ לָבוֹ תְּקַחוּ אֶת תְּרוּמָתִי, וזאת הַתְּרוּמָה אֲשֶׁר תְּקַחוּ מֵאֲתָם גּוֹר. יש לדקדק באמרו מֵאֵת פֿל איש, דלכאורה נראה כשפת יתר. גם תיבת 'מֵאֲתָם' היא לכאורה כמיותר, כי היה די לומר וזאת הַתְּרוּמָה אֲשֶׁר תְּקַחוּ, ותו לא.

והנראה על פי וכו' [ועי"ש מה שכתב באופן ראשון לפי דרכו, ואח"כ כתב באופן שני] או יאמר בהקדם להבין

יִדְבְּנוּ לָבוּ, וּוְאָרְזָן דּוּרְכָדַעַם וּוְאָס מ'הָאָט זיך דעמאָלטס נוֹהֵג געוועזן מיט אַזאַ נְדִיבַת לֵב, (ווען) מ'הָאָט געגעבן (לנדבת המשכן) און מ'הָאָט אויפגעשטעלט דאָס מִשְׁכָּן, פֿון דעם וועט זיין תְּקָחוּ אֶת תְּרוֹמָתִי, וועט עטס אַלע קאָנען נעמען, וועט מען אַלץ קאָנען נעמען אַרױס (מה שצריך להעלות הניצוצי הק' בכל דור, ובפרט מכל מאכל שאוכלין).

אין דעם פֿךְ (של נדבת המשכן עתה) וועט עטס זיין (תמיד) תְּקָחוּ אֶת תְּרוֹמָתִי, - אַזױ שטייט אין קדושת יום טוב, - ס'זאָל קאָנען זיין (וְיִקְחוּ לִי, וכדפירש רש"י) לִי לַשְּׂמִי, ווייל ס'איז (מסייע כי) מֵאֵת פֿל אִישׁ, פֿון יענעם (נדבה) אויס קאָן יעדער צוקומען צו דער בחינה (להעלות ניצוצי הקדושה על ידי כוונתו הטוב). אַלץ מיט דעם פֿךְ (מה שהעלו הבני עליה בתחילה, בכונתם הטוב בעת נדבת המשכן).

דברי המדרש (ילקוט שמעוני רמז תרפד) בפרשת במדבר, בשעה שקבלו ישראל את התורה נתקנאו בהן אומות העולם, אמרו מה ראו אלו להתקרב יותר מכל האומות, מיד סתם הקדוש ברוך את פיהם ואמר להם הביאו לי ספר יוחסין שלכם כשם שמביאין בני, שנאמר (במדבר א, יח) וַיִּתְּלָדוּ עַל מִשְׁפָּחָתָם לְבֵית אֲבֹתָם, עד כאן, וצריך ביאור.

והענין נראה לי, על פי מה שכתב בייטב לב לאאמור"ר זצוקלה"ה פרשת שלח (הובא לעיל), כי בכל דבר יש כח ניצוץ הקדוש המשתלשל מלמעלה המקיימו, וזה שאמרו חז"ל (בראשית רבה י, ו) אין לך עשב מלמטה שאין לו מזל מלמעלה המכה אותו ואומר לו גדל. ובוה פירש האר"י ז"ל (ליקוטי תורה, פרשת עקב) (במאמר הכתוב) (עקב ת, א) לא על הלחם לבדו יחיה האדם, הוא הנשמה, כי הגוף נקרא 'בשר' אדם (תשא ל, לב), כי על כל מוצא פי ה', הוא המכה ואומר לו גדל, וְיָחִיֶה הָאָדָם. ועל כן אכילת צדיקים דוגמת קרבן, שאוכל לשבע 'נפשו' דייקא (משלי יג, כה), למען ילך בכח האכילה ההוא לעבוד את בוראו, ובוה מעלה את דבר הנאכל לבחינת מְדַבֵּר, וכשהוא מְדַבֵּר דיבורו בקדוש, מקשר כח הניצוץ הקדוש ומעלהו לשורשו בקדושה, ומרוממו ומנשאו אל רם ונשא ב"ה, עיי"ש באריכות ותמצא נחת.

מזה ניכר ונראה גודל רוממות מעלת ישראל עם קדוש, שאפילו בשעה שעוסקים בצרכי הגופני והגשמי ג"כ מיוחסין הם, כי לבם מכוונת לאביהם שבשמים בכונות רצויות, ומקשרים דבר רוחני בגשמי, כדי להעלות ולרומם הניצוצים הקדושים לה'.

וזה שאמר המדרש בשעה שקבלו ישראל את התורה נתקנאו בהן אומות העולם, אמרו מה ראו אלו להתקרב יותר, סתם הקב"ה את פיהם ואמר להם הביאו לי ספר יוחסין שלכם דייקא, והיינו בשעה שאתם עוסקים בצרכי 'לכם' היינו בדבר הגופני והגשמי, כשם שמביאין בני. שנאמר וַיִּתְּלָדוּ עַל מִשְׁפָּחָתָם, רצה לומר בעת שהתילדו על משפחותם, גם כן לבית אבותם, כמבואר בהרמב"ם (ספר המורה, ח"ג פנ"א) שזאת היתה מדרגת האבות ומשה רבינו ע"ה, שאף בשעה שעסקו בעניני עולם הזה היה כוונתם לשמים, כי הם זרי קודש מחצבתם, ושדי נוף בתר עיקר, וכל עשייתם אף בעניני העולם הזה - הן באכילה ושתייה, הן בשאר עניני הגשמיות - הוא כולו רק לשם שמים.

והנה כבר כתב מורי זקני זלה"ה (בישמח משה) פרשת תרומה (הובא לעיל), שלאו כל מוחא סביל דא, ולאו כל אדם יכול לעמוד בסוד ה' לעלות באכילתו מהנאכל הניצוץ הקדוש ולהעלותם לה', ועל כן צוה השי"ת להפריש תרומה וחלה, ומשיגח בחסדו שמבחר הניצוץ יתעטף בוה, ועל כן נקרא ראשית [דהיינו המובחר], כמו וְרֵאשִׁית שְׂמִינִי יִמְשָׁחוּ (עמוס ו, ו), והם ירימו אותו הניצוץ הקדוש באכילתו, לשורשן, עכ"ד ושפתים ישק. וְעֵינֵי שׁ בייטב לב (פרשת שלח) שמוסיף תבלין, כי על ידי שהכהנים ירימו המובחר והראשית שבו למעלה, כולא בתר וישא גריא, ונקל להבעלים להעלות גם הנשאר בדבר ההוא לשורשן באכילתו. ובשגם כי על ידי מצות הפרשה ונתינה לכהנים, בעשותו מצות ה' שורה רוח קדושה על הדבר ההוא, והיא הנותנת ותומכת ביד הבעלים לאכלו לשם שמים, ולהעלות הנשאר והנותן בו למעלה, עיי"ש.

וזה שאמר הכתוב דְּבַר אֵל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, היינו לאותן אשר בשם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יְכוֹנֵנוּ, שהוא מורה על מדריגה הגבוהה, כידוע מספרים הקדושים (ובוהר בלק דף י"ג), ועל דרך כי שְׂרִיתָ עִם אֲלֵקִים וְעַם אֲנָשִׁים וְתוֹכַל (וישלה לב, כט), עיין בייטב לב פרשת וישלח (ד"ה ויאמר עתה). וְיִקְחוּ לִי תְרוֹמָה, לי 'לשמי' כפירוש רש"י, ורצה לומר על ידי שהם יקחו בתחלה הַתְּרוֹמָה, ויעלו אותו בכונתו רצויה רק לשמו, על ידי זה מֵאֵת פֿל אִישׁ אֲשֶׁר יִדְבְּנוּ לָבוּ, היינו שעל ידי כן כל אחד ואחד אפילו מן הפשוטים יוכל לאכול ולשתות בכונתו רצויה רק לשמו יתברך, כדי להוציא הניצוצים הקדושים מן הנאכל כפי יִדְבְּנוּ לָבוּ לשם שמים. וזהו הכוונה באמרו תְּקָחוּ אֶת תְּרוֹמָתִי, היינו שתקחו הניצוצים הקדושים מהנאכל כנ"ל.

¹ וזהו קצת תוספת ביאור מבינו על דברי הקדושת יו"ט, לקשרו יותר להפסוק דהכא דמיירי מנדבת המשכן.

[ווייל] אז מ'וויל [בכוונה טובה לעבודת ה'], האָט מען אַ ס'יוע [להעלות ולתקן מה שצריך לתקן] אין דעם פֿך פון די 'פריערדיגע' [שפתחו הצינור לזה]. אזוי שטייט אין קדושת יום טוב.

ד

עוד הקדמה לישוב קושיא א

מדברי הגמרא בביאור לשון 'מוֹרְשָׁה' שבפסוק

מבאר בגמרא בביאור הפסוק וְנִתְּתִי אֹתָהּ לָכֶם מוֹרְשָׁה, דמשמע הן לשון 'ירושה', שיוצאי מצרים עצמן היו יורשין בנחלת הארץ, והן לשון 'מורישין' לבניהם. דמדכתיב 'מוֹרְשָׁה' ולא כתיב 'ירושה', שמענין תרוייהו

איבערדעם קען זיין [בביאור דברי המדרש].

[דהנה] די גמרא זאָגט [על הפסוק] וְנִתְּתִי אֹתָהּ לָכֶם מוֹרְשָׁה אֲנִי ה' [וארא ו, ח], [אז] דער סֶפֶק [במה ששאל משה מפי ה' בענין נחלת בנות צלפחד] איז געווען [על היוצאי מצרים] צי זיי זענען 'יורשים' צי [זיי זענען] 'מורישין'. ווייל ס'שטייט דאָך 'מוֹרְשָׁה', [און] פֿאַרוואָס שטייט נישט 'ירושה', [ולכן נסתפקו] צי זענען זיי יוֹרְשִׁים דעם פֿי שְׁנַיִם [שבנכסי חפר אבי צלפחד], די בְּנוֹת צֶלְפָּחֵד.

איז דער סֶפֶק געוועזן צי איז מוֹרְשָׁה [שהם 'מורישין'] צי ירושה [שגם הם 'יורשין' באי הארץ מאבותיהם]. והטעם לזה ווייל פֿאַרוואָס שטייט נישט 'ירושה', פֿאַרוואָס שטייט מוֹרְשָׁה, [ולכן נסתפק משה כי שמא הכוונה רק כי] זיי זענען מורישים ואינם יורשים.

¹ דאיתא בבא בתרא (קטז): בנות צלפחד נטלו ג' חלקים בנחלה [פי' רשב"ם: בנחלת ארץ ישראל וכו'], חלק אביהן שהיה עם יוצאי מצרים [שהבן הנכנס לארץ לא היה נוטל בשביל עצמו חלק בארץ הואיל ולא יצא ממצרים כדאמר בגמרא וכו', מיהו להכי אהני שאם יצא ראובן ושמעון ממצרים ונולדו להם במדבר בנים שנכנסו לארץ, לראובן עשרה בנים ולשמעון בן אחד, יטול בן שן שמעון חלק כנגד עשרה בני ראובן, שהרי לראובן ושמעון נתחלקה הארץ, וזכו בני כל אחד בנכסי אביהן. וצלפחד יצא ממצרים ומת במדבר, לפיכך נטלו בנותיו חלקו וכו'], וחלקו עם אחיו בנכסי חפר [דחפר יצא ממצרים ונטלו בניו חלק אביהן שהיה מיוצאי מצרים לבר חלק עצמן שגם הם יצאו ממצרים וכו'], ושהיה [צלפחד] בכור, נוטל שני חלקים [עם אחיו בנכסי חפר, ואע"ג שאין הבכור נוטל בראוי כבמחזק, ארץ ישראל מחוזקת היא ליוצאי מצרים כדאמר בגמרא, וכמי שהחזיק חפר בחלקו דמי, ואפילו אם מת צלפחד מקמי חפר וכו'].

ועל זה אמרו בגמרא שם (דף קטז): ושהיה בכור נוטל שני חלקים. ואמאי, 'ראוי' הוא [פי' הרשב"ם: ראויה היה לחפר ולצלפחד משמתו במדבר, אבל לא הוחזקו בה מעולם, שהרי לא באו לארץ], ואין הבכור נוטל בראוי כבמחזק וכו'. אמר רבה ארץ ישראל 'מוחזקת' היא [ליוצאי מצרים כדכתיב ונתתי אותה לכם מורשה, כלומר אני נתתי לכם ירושה]. ◦ מיתבי, אמר רבי חידקא וכו' היה רבי שמעון השקמוני אומר, יודע היה משה רבינו שבנות צלפחד יורשות הן [כמו בן, שהרי דינין נצטוו במרה, כדאמרין בסנהדרין (דף נו) וכו'. ועוד דאיכא למילף מפרשת יבמן שהבת כבן, כדכתיב ומת אחד מהם וכן אין לו עיין עלי, היא בנות צלפחד משם למדו כדלקמן, אם כבן אנו נירש, ואם לאו תתיב אמנו], אבל לא היה יודע אם נוטלות חלק בכורה אם לאו וכו', ואי סלקא דעתך ארץ ישראל מוחזקת, מאי קא מסתפקא ליה. היא גופה קא מסתפקא ליה [מה דפשיטא לן השתא דארץ ישראל מוחזקת, היא קמספקא ליה, ואנן דפשיטא לן היינו ממאי דפשט ליה הקב"ה 'העֲבֹרְתָּהּ' זה חלק בכורה], דכתיב וְנִתְּתִי אֹתָהּ לָכֶם מוֹרְשָׁה אֲנִי ה' [והאי מוֹרְשָׁה לשון 'ירושה' משמע, כמו לְמוֹרֶשׁ קָפַד (ישעי' יד, כג), מועד, מופת, מוצא, מורד. וגם לשון 'מוריש' לאחרים, מדלא כתיב 'ירושה'. וקא מיבעיא ליה, האי מוֹרְשָׁה דקאמר רחמנא פשיטא ליה דמורישין ואינן יורשין הוא, מדכתיב מוֹרְשָׁה ולא כתיב יְרוּשָׁה, ועוד שהרי כבר מתו כולן במדבר, אלא הכי קמבעיא ליה, מי איכא למימר 'נמי' דהכי קאמר] ירושה היא לכם מאבותיכם [ונוטל בה הבכור חלק בכורה, דכיון דכתיב לכם מורשה, ירושה היא לכם נמי בעי למימר], או דלמא שמורישין ואינן יורשין [לחוד קאמר, אבל אינה ירושה להם, ולא יטול בה הבכור חלק בכורה]. ופשטו ליה תרוייהו, ירושה לכם מאבותיכם, ומורישין ואינן יורשין [פשטו ליה מִשְׁמַיָא דתרוייהו משמע, מדאמר ליה רחמנא 'העֲבֹרְתָּהּ' זה חלק בכורה, שמע מינה דירושה היא לכם מאבותיכם נמי קאמר רחמנא, אבל מורישין ואינן יורשין ממילא הוה ידע, כדפרישית. והאי דפשט ליה תרוייהו לא קאי אמורישין ואינם יורשין, אלא אירושה היא לכם מאבותיכם קאי, וממילא ידע דתרוייהו קאמר רחמנא, דכתיב מוֹרְשָׁה ולא כתיב יְרוּשָׁה, ועוד שכבר מתו מתי מדבר, כן נראה בעיני ועיקר].

וואָרן ס'קען דאָך נישט זיין [שהיוצאי מצרים עצמם הם] יורשים [הארץ], וואָרן זיי זענען דאָך געבליבן אין די מַדְבָּר, נאָר זיי זענען מורישיין ואינם יורשים. [ומסיק בגמרא דמשמיא פשוט ליה תרווייהו, דהכוונה על על לשון 'מורישיין', והן על לשון 'ירושיה']. אַזוי זאָגט די גמרא¹.

ה

ביאור הפסוק תורה צוה לנו 'מורשה'

והנה לפי זה גם בהפסוק תורה צוה לנו 'מורשה', יש לנו לדייק למה לא כתיב 'ירושיה'

נו [אם כן לכאורה גם בהפסוק תורה צוה לנו 'מורשה', יש לדייק] פאַרוואָס עפעס ביי די תורה הקדושה שטייט עפעס [לשון] מורשה [ולא לשון ירושה, והרין] לכאורה יעדער איז דאָך יורשים, פאַרוואָס שטייט נישט ירושה טאַקע.

י

ולוה דרשו במדרש אַל תקרי מורשה אלא ירושה, דלעולם הכוונה שהתורה 'ירושיה' היא לישראל, אבל נכתב בלשון 'מורשה', ללמדנו כי כל הקיום שלנו בדרך התורה, הוא רק בכח הראשונים שהם דור המדבר שקבלו התורה, והצדיקים שבשאר דורות הקודמים, דהם שהורישו לנו את הכח הזה שנוכל גם אנחנו לירש את התורה איבערדעם זאָגט ער [במדרש כאן] אַל תקרי מורשה אלא ירושה, [ווייל] ס'ברויך צו זיין ירושה היא לָכֵם [מאבותיכם]².

נאָר וואָס דען [דער פסוק זאָגט אָבער 'מורשה', לדרוש גם לשון 'מורישיין'³, ווייל] דער בורא כל עולמים האָט געגעבן די תורה הקדושה פאַרן דור המדבר, [וואָס] זיי זענען געשטאַנען אויפן מעמד הַר סיני, [ומה שהם קיבלו את התורה] דעס איז געבליבן אַ פֿח נצחית אויף לדורות. [און] די תורה הקדושה ווייזט מיר [באומרה לשון 'מורשה' על התורה, אַז] איך זאָל וויסן אַז אַלעס שטאַמט פון זיי, זענען 'זיי' די 'מורישיים'. איבערדעם זאָגט ער תורה צוה לנו משה 'מורשה' קהלת יעקב, אַז וואו ס'וועט זיין עפעס [אַ כח התורה] עד סוף פֿל הדורות, איז עס אַלץ אַ ירושה פון אַמאָל, אַז מ'וויל נאָר [לילך בדרך האמת שבתורה, לקיים בעצמינו גם כחינת 'ירושיה']⁴.

ז

אָבער על כל פנים דאָס איז דער פֿח.

ס'איז דער פריערדיגער פֿח, פון די פריערדיגע צדיקים, [און] אונזערע עלטערן.

ח

ישוב קושיא א

והשתא מובן דברי המדרש, שבכאן נאמר וְיָקָחוּ לִי תְרוּמָה [מֵאֵת כָּל אִישׁ] וגו', דפירושו כמו שביאר בקדושת יו"ט דע"י הראשונים שהעלו ניצוצי קדושה, ויכל כל איש' להעלות גם כן. ועל זה מביא לכאן את הפסוק תורה צוה לנו משה 'מורשה', ושדרשו בוה אַל תקרי מורשה אלא ירושה, דמשם נשמע גם כן שהכל הוא רק בכח הראשונים שהם המורישיין, אלא צריכין גם אנחנו להתייגע על זה, שנוכר לירש התורה בכחינת 'ירושיה', בוכות המורישים

ממילא האָט דאָס אַ שייכות [הפסוק תורה צוה לנו משה מורשה, ומה שדרשו בו במדרש, עס הפסוק וְיָקָחוּ לִי תְרוּמָה].

¹ ועיין בדברי רבינו בס"ג פינחס תש"כ, תשכ"ו, ותשכ"ז, וס"ג וארא תשכ"ה, מה שהאריך בדברי הגמרא אלו. ² וכעין לשון הגמרא שם בבבא בתרא לענין נחלת הארץ שבפסוק וְנָתַתִּי אֹתָהּ לָכֵם 'מורשה'. וכמו כן הוא לענין התורה הק', בפסוק תורה צוה לנו משה 'מורשה'.

[שבכאן נאמר] וַיִּקְחוּ לִי תְרוּמָה מֵאֵת כָּל אִישׁ וְגו', ועל דרך שביאר בקדושת יום טוב דע"י הראשונים שהתנדבו לנדבת המשכן וזכו להעלות ניצוצי הקדושה, מזה נמשך השפעה לכל הדורות לכל איש שיוכל בנקל להעלות ניצוצי הקדושה].

[און] מֵהָאֵי טַעְמָא שְׂטִיט אִין דִּי תְרוּהָ הַקְדוּשָׁה [תורה צוה לנו משה] 'מורֶשָׁה', און ס'שְׂטִיט נִישְׁט 'ירוֹשָׁה'. [ודרשו בן] אַל תִּקְרִי מוֹרֶשָׁה אֵלָּא יְרוֹשָׁה, זָאָגְט דער מדרש. [דהנה לכאורה] וואָס הייסט אַל תִּקְרִי מוֹרֶשָׁה, אָבער ס'שְׂטִיט דעך אָבער דאָךְ מוֹרֶשָׁה. [אמנם הכוונה לדרוש מורשה וירושה גם שניהם]^ט.

[וכוונת הכתוב, כי] 'נָאָר דַּעֲמָאֲלַטְס' קָאָן מַעַן יִרְשִׁנְעַן [דעם כח התורה מדור הראשון מקבלי התורה, שהם 'המורשים', ווען] אַז מ'איז אַליין אויכעט יוֹרֶשׁ [להיות עוסקין ומתיגעין בעצמם על כח התורה].

אַז מ'יִרְשִׁנְעַן [בבחינת 'ירושה', לעשות מה שעלינו], דַּעֲמָאֲלַטְס איז עס מוֹרֶשָׁה [בבחינת 'מורשים', שסייע לנו גם כח התורה של דורות הקודמים].

ט

[איבערדעם] זָאָגְט ער [במדרש] אַל תִּקְרִי מוֹרֶשָׁה, נָאָר ווען אַז ס'איז יְרוֹשָׁה, אַז מ'טוט אַליין אויכעט [דערצו, לנחול כח התורה], דַּעֲמָאֲלַטְס איז עס טאַקע מוֹרֶשָׁה, הָאָט מַעַן דַּעַם 'פּרִיעֶרדיגן' [כח], איז דאָס מסייע [לנו, שנוכח לדרך האמת שבתורה].

ברכת הקודש

דער אייבירשטער זאָל העלפן טאַקע:

'זייער כח' זאָל אויף אונז מגין זיין, [אז] מ'זאָל מיר זוכה זיין [מ'זאָל] טאַקע צוקומען צום תְּכִלִּית הָאֱמֶת.

און דער אייבירשטער זאָל העלפן שְׁלֵא נְבוֹשׁ וְלֹא נְכָלָם מְאֻבּוֹתֵינוּ, ווי די גמרא זאָגט^ז.

ביז מ'וועט זוכה זיין צו זען בְּמַהֲרָה, יִשׁוּעַת יִשְׂרָאֵל.

מ'זאָל זוכה זיין צו זען בְּחַיִּים חַיּוֹתָם^ח דִּי גְאוּלָּה שְׁלִימָה וְאַמְתִּית, בְּמַהֲרָה בְּיַמֵּינוּ אָמֵן.

^ט וכדאיתא בישמח משה בכ"מ [וכן באגרא דכלה, ועוד], דכן הוא הדרך בכל "אל תקרי כך אלא כך", דאין הכוונה לקרות רק כאופן השני, אלא דדרשינן אופן הראשון בצירוף אופן השני, דהיינו אל תקרי כפשוטו אלא אם תקרי גם כמדרשו, ויחדיו יהיו תואמים הדרש והפשט. ולענינינו, אל תקרי "מורשה" אלא אם כן תקרי גם "ירושה".

^ז בגמרא ברכות (טו): רבי זירא בתר דמסיים צלותיה אמר הכי, 'יהי רצון מלפניך ה' אלקינו, שלא נחטא, ולא נבוש ולא נכלם מאבותינו. [ועיין עוד בדברי יואל לשמחת תורה (בפירושי הגמרא ברכות, עמוד תשב-תשג), מה שביאר רבינו בתפילה זו].

^ח של כל ישראל. או הכוונה על תחיית המתים של אבותינו.